

Слабкий Геннадій Олексійович, д.мед.н., професор, в.о. завідувача кафедри громадського здоров'я Ужгородського національного університету, пл. Народна, 3, м. Ужгород, Україна, 88000, ORCID - <https://orcid.org/0000-0003-2308-7869>, Tel: +380501711648, e-mail: gennadiy.slabkiy@uzhnu.edu.ua

Пішковці Анна-Марія Михайлівна, доктор філософії зі спеціальності 222 «Медицина», асистент кафедри терапевтичної стоматології Ужгородського національного університету, пл. Народна, 3, м. Ужгород, Україна, 88000, ORCID - <https://orcid.org/0000-0002-6478-1948>, Tel: +380962300230, e-mail: annamariaremez@gmail.com

Пішковці Віталій Михайлович, аспірант Ужгородського національного університету, пл. Народна, 3, м. Ужгород, Україна, 88000, ORCID - <https://orcid.org/0009-0001-2279-3190>, Tel: +380969456789, e-mail: vitalii.pishkovtsi@gmail.com

Валовін Назар Ігорович, лікар-стоматолог, «Клініка сучасної стоматології ВІМаDent», Львівська обл., м. Стрий, вул. Шевченка 66а, 82402, ORCID - <https://orcid.org/0009-0005-4551-0770>, Tel: +380952012086, e-mail: valovin.nazar@gmail.com

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІТЕЙ, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ В ГІРСЬКІЙ ГЕОГРАФІЧНІЙ ЗОНІ, СТОМАТОЛОГІЧНОЮ МЕДИЧНОЮ ДОПОМОГОЮ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА ТА РЕФОРМУВАННЯ ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Вступ. В теперішній час Україна переживає складний період, який зумовлений війною проти російської агресії. Війна проти російської агресії негативно вплинула як на стан здоров'я населення так і на систему охорони здоров'я країни [1-3].

Необхідно зазначити, що в передвоєнний період в країні була проведена адміністративно-територіальна реформа із формуванням

територіальних громад з визначенням із задач та функцій в тому числі із збереження та зміцнення здоров'я населення [4,5].

З метою забезпечення населення доступною та якісною медичною допомогою при більш ефективному використанні ресурсів системи охорони здоров'я проводиться її реформування із створенням госпітальних округів [6,7].

При цьому стан стоматологічного здоров'я дитячого населення гірської географічної зони та організація надання їм медичної допомоги мають свої особливості до яких відноситься наступне.

Проблеми, які пов'язані з умовами проживання: населені пункти гірської географічної зони значно віддалені від міст та районних центрів, у яких розташовані заклади охорони здоров'я спеціалізованої медичної допомоги [8].

Проблеми, які пов'язані з нерегулярним транспортним сполученням особливо віддалених населених пунктів з іншими населеними пунктами, особливо у зимовий, весняний та осінній періоди, коли існуючі автомобільні дороги є умовно прохідними [9].

До наступної групи особливостей належать проблеми, які пов'язані з кадровим забезпеченням закладів охорони здоров'я [10]:

- це відсутність дитячих лікарів-стоматологів на базовому рівні надання спеціалізованої медичної допомоги;
- лікарі-стоматологи, які надають спеціалізовану стоматологічну допомогу дорослому населенню, як правило не мають професійної підготовки з надання медичної допомоги дитячому населенню та недостатньо компетентні в цьому;
- відмічається неготовність лікарів загальної практики - сімейних лікарів до надання навіть невідкладної стоматологічної допомоги дітям.

Відповідно до з доказового менеджменту, такий рівень кадрового забезпечення унеможлиблює доступну та якісну комплексну стоматологічну допомогу дитячому населенню гірської географічної зони проживання.

При цьому відмічається відсутність матеріально-технічних ресурсів закладів охорони здоров'я для надання стоматологічної медичної допомоги дитячому населенню гірської географічної зони проживання [11].

Важливою особливістю є низький економічний рівень забезпечення більшості сімей, які проживають в гірській зоні, що унеможлиблює на даних територіях розвиток приватного сектору стоматологічної допомоги [12].

Важливе значення має високий рівень трудової міграції населення гірської географічної зони проживання працездатного віку. В таких випадках батьки залишають дітей під опіку, які не надають значення питанням збереження високого рівня стоматологічного здоров'я дітей [13].

Також проблеми низького рівня стоматологічного здоров'я дітей виникають внаслідок низької мотивації та прихильності батьків, а відповідно і дітей, до профілактики захворювань слизової оболонки порожнини рота та зубів та регулярної гігієни порожнини рота [14].

Наступна група особливостей гірської географічної зони проживання - це проблеми, які пов'язані з недостатнім рівнем можливостей регулярного забезпечення гігієни порожнини рота у дітей, з використанням специфічних засобів догляду [15].

Все вище наведене є причиною у дітей гірського географічної зони проживання високого рівня стоматологічної захворюваності та поширеності серед них вказаних хвороб, а також низьким рівнем проведення цільових профілактичних оглядів та планової санації порожнини рота [16].

На даному етапі проблемою є і те, що Національна служба здоров'я України не визначила комплексну стоматологічну допомогу дитячому населенню до переліку таких, що в повному обсязі гарантуються державою [17].

Таким чином можна говорити про існування для дітей, які проживають в гірській географічній зоні проблем отримання своєчасної доступної та якісної стоматологічної допомоги.

Виклад основного матеріалу

За нашою участю були розроблені концептуальні підходи до оптимізації стоматологічної медичної допомоги дитячому населенню, яке проживає в гірській географічній зоні та функціонально-організаційна модель забезпечення дітей гірської географічної зони проживання стоматологічною медичною допомогою на сучасному етапі розвитку держави та реформування галузі охорони здоров'я [18-20].

Концептуальні підходи до оптимізації стоматологічної медичної допомоги базуються на усуненні вище наведених проблем та на документах ВООЗ і безпосередньо, Глобальній стратегії ВООЗ в галузі гігієни ротової порожнини.

Концептуальні підходи є комплексними, вони носять міжсекторальний характер і залежать від рівня управління. Виходячи із цього, нами розроблені задачі та функції для учасників процесу забезпечення дітей гірської географічної зони проживання профілактичною та лікувальною, доступною та якісною спеціалізованою стоматологічною допомогою.

Загальною метою обґрунтованої та розробки сучасної функціонально-організаційної моделі є забезпечення дитячого населення, яке проживає в гірській географічній зоні доступною та якісною профілактичною та лікувальною стоматологічною медичною допомогою в

умовах створення територіальних громад, а також формування спроможної мережі закладів спеціалізованої медичної допомоги.

Стратегічним напрямком моделі визначено збереження та зміцнення стоматологічного здоров'я дітей, які проживають в гірській географічній зоні в сучасних умовах розвитку України та реформування її галузі охорони здоров'я.

Тактичним напрямком запропонованої функціонально-організаційної моделі визначено формування мотивованого відповідального ставлення батьків (опікунів) дітей та дітей до збереження та зміцнення стоматологічного здоров'я та створення для здійснення поставлених задач необхідних умов.

Центральним елементом моделі визначені діти та їхні батьки, що формує її пацієнтоорієнтованість.

Суб'єктом управління запропонованої функціонально-організаційної моделі визначено: департамент охорони здоров'я обласної військової адміністрації – методичне управління; Національна служба здоров'я України – фінансове управління; регіональна, територіальна влада (власники) – адміністративно-фінансове управління.

В запропонованій моделі *об'єктом управління* виступає система надання спеціалізованої профілактичної та лікувальної стоматологічної допомоги дитячому населенню гірської географічної зони проживання.

Блок наукового регулювання моделлю полягає у використанні стандартів надання спеціалізованої профілактичної та лікувальної стоматологічної допомоги дитячому населенню, табелів оснащення відповідних дитячих стоматологічних кабінетів та теоретичних і практичних компетенцій медичних працівників, які надають спеціалізовану стоматологічну допомогу дітям.

Умовами застосування моделі є прихильність та готовність регіональної та територіальної влади; можливість адекватного та безперервного фінансування, міжсекторальний підхід, укомплектованість кваліфікованими кадрами, забезпеченість необхідними ресурсами, використання сучасних стоматологічних технологій, що базуються на доказах; мотивованість та готовність батьків до отримання дітьми якісної спеціалізованої профілактичної та лікувальної стоматологічної допомоги.

Модель є міжсекторальною і включає:

1. Владу – центральну, регіональну, територіальну.

2. Систему охорони здоров'я, зокрема системи первинної медичної допомоги, спеціалізованої стоматологічної допомоги, громадського здоров'я.

3. Систему освіти – дошкільну та загальноосвітню.

4. Мережу аптек та торговельну мережу.

Для кожного учасника процесу визначені основні задачі та функції.

Інноваційним в представленій моделі є:

1. Національна служба здоров'я України за узгодженням з МОЗ України та затвердженням Кабінетом Міністрів України забезпечує розробку, узгодження та затвердження пакету комплексної (профілактичної та лікувальної) стоматологічної допомоги дітям, як складової державних фінансових гарантій з медичного обслуговування населення.

2. Включення до функціонально-організаційної моделі регіональної та територіальної влади з розробкою та прийняття ними цільових регіональних/територіальних програм збереження стоматологічного здоров'я дітей.

3. У відповідності до реальних потреб громад формування, за їх рахунок стоматологічних кабінетів для надання спеціалізованої медичної допомоги дитячому населенню з їх ресурсним забезпеченням. При цьому,

відповідно до чинного законодавства, формування мережі стоматологічних дитячих кабінетів та їхня діяльність може здійснюватися як в рамках однієї громади так і декількох громад так і з залученням механізму державно-приватного партнерства. З метою утримання медичних працівників можливе забезпечення їх житлом та підвищення ефективності праці за рахунок впровадження місцевих фінансових стимулів.

4. Включення до складу моделі лікарів загальної практики-сімейних лікарів, системи громадського здоров'я, дитячих лікарів-стоматологів-гігієністів та забезпечення спеціалізації з дитячої стоматології для лікарів-стоматологів, які надають медичну допомогу дорослому населенню, системи освіти.

5. В напрямку безперервного підвищення професійного рівня існуючого стоматологічного персоналу рекомендується створення постійних тренінгових центрів для персоналу, який надає комплексну стоматологічну допомогу дітям, включаючи лікарів загальної практики-сімейних лікарів, проведення щоквартальних регіональних «Днів спеціаліста», регулярне проведення практичних семінарів-тренінгів з можливістю, при необхідності, отримання лікарями стоматологами-дитячими телемедичних консультацій.

6. На відміну від традиційного формування у населення навичок здорового способу життя, запропоновано формування у батьків і дітей мотивованого відповідального відношення до збереження стоматологічного здоров'я дітей з використанням комплексу сучасних комунікативних заходів, форм і методів. При цьому заходи з комунікацій координуються між медичними працівниками, працівниками системи громадського здоров'я та закладами освіти.

7. Інноваційним є включення до запропонованої моделі аптечної та торгової мереж з визначенням для них функцій, які вони мають виконувати на замовлення медичних працівників.

8. Складовою запропонованої моделі є визначені очікувані медичні, соціальні та економічні результати внаслідок її впровадження, які носять комплексний характер і є довгостроковими.

9. Важливим елементом ефективного впровадження моделі є моніторинг та оцінка результатів впровадження запропонованих інновацій, їх впливу на стан стоматологічного здоров'я дітей, які проживають в гірській географічній зоні, з використанням індикаторів структури, процесу, результату.

Наводимо визначені задачі і функції учасників процесу забезпечення дитячого населення, яке проживає в гірській географічній зоні комплексною стоматологічною допомогою.

Задачі та функції регіональної влади

I. Загальні задачі та функції регіональної влади

1. Розробка та прийняття регіональної цільової комплексної програми зі збереження та зміцнення стоматологічного здоров'я дитячого населення або включення відповідного розділу до існуючої регіональної програми збереження здоров'я населення.

2. Визначення медичних маршрутів та найкращих шляхів доїзду дитячого населення гірської географічної зони проживання, до закладів охорони здоров'я спеціалізованої дитячої стоматологічної медичної допомоги.

3. Забезпечення достатньої якості доріг з метою цілорічного забезпечення умов доїзду дітей до закладів спеціалізованої стоматологічної медичної допомоги.

4. Забезпечення щоденної роботи громадського транспорту.

II. Специфічні задачі та функції регіональної влади

1. Створення доступної для дітей системи комплексної стоматологічної допомоги в регіоні, потреба в якій розраховується на основі аналізу стану стоматологічного здоров'я дітей та їх кількісного складу.

2. Відновлення статистичного обліку показників здоров'я дитячого населення на основі електронної системи охорони здоров'я, з захистом персональних даних.

Задачі та функції влади територіальних громад гірської географічної зони

I. Загальні задачі та функції влади територіальних громад:

1. Розробка і прийняття місцевої цільової програми зі збереження стоматологічного здоров'я дитячого населення або включення до існуючої програми збереження здоров'я населення відповідної території.

2. Забезпечення лікарів-стоматологів дитячих житлом з впровадженням програм соціально-економічних стимулів з метою мотивації лікарів-стоматологів дитячих до утримання та ефективної праці.

3. Сприяти розвитку приватного сектору в тому числі із використанням принципу державно-приватного партнерства стоматологічної допомоги, зокрема дитячому населенню.

4. Визначення найкращих шляхів доїзду дитячого населення гірської географічної зони проживання до закладів спеціалізованої стоматологічної медичної допомоги.

5. Ремонт доріг відповідної території з метою забезпечення безпечних умов довозу дітей до закладів стоматологічної спеціалізованої медичної допомоги.

6. Забезпечення регулярної роботи громадського транспорту для доїзду з метою отримання необхідної спеціалізованої медичної допомоги.

7. Забезпечення доступу до необхідних засобів гігієнічного догляду дітей за порожниною рота та зубами.

II. Специфічні задачі та функції місцевої влади

1. Забезпечення безпечних умов перебування дітей в закладах охорони здоров'я та праці медичних працівників власниками яких є територіальна влада.

2. Створення та оснащення кабінетів лікарів-стоматологів дитячих сучасними виробами медичного призначення, згідно з галузевими стандартами.

3. Сприяння безперервному підвищенню професійного рівня медичних працівників.

4. Забезпечення укладання угод із НСЗ України на надання медичних послуг в рамках пакетів державних гарантій медичної допомоги.

5. Створення умов для цільової специфічної профілактики стоматологічних захворювань у дітей, враховуючи дефіцит йоду та фтору.

Задачі та функції Національної служби здоров'я України

1. Визначити комплексну (профілактичну, лікувальну) стоматологічну допомогу дитячому населенню такою, яка має фінансуватися державою.

2. Розробити відповідні пакети медичних стоматологічних послуг для дитячого населення.

Задачі та функції лікарів-стоматологів гігієністів дитячих

1. Проводити стоматологічні профілактичні огляди дітей.

2. Розробляти індивідуальні програми гігієнічного догляду за порожниною рота та зубами для кожної дитини.

3. Проводити інструктаж дітей та їхніх батьків щодо проведення гігієнічного стоматологічного догляду за порожниною рота та зубами.

Задачі та функції лікарів-стоматологів дитячих

1. Надання дитячому населенню планової, невідкладної та екстреної медичної стоматологічної допомоги.
2. Проведення всім контингентам дитячого населення профілактичних стоматологічних оглядів та забезпечення наступної санації порожнини рота.
3. Забезпечення батьків інформацією щодо можливостей та обсягу отримання дітьми безоплатної стоматологічної допомоги в рамках пакету державних гарантій.
4. Забезпечення деонтологічної та загальної культури медичного обслуговування дітей.
5. Формування у батьків та дітей мотивованого відповідального ставлення до особистого здоров'я та формування культу здоров'я.
6. Формування у батьків та дітей мотиваційної прихильності до профілактики стоматологічних хвороб та збереження стоматологічного здоров'я.
7. Забезпечення безперервного професійного зростання з надання дитячому населенню стоматологічної допомоги.

**Задачі та функції медичних працівників системи первинної
медичної допомоги**

а) при відсутності лікаря-стоматолога дитячого:

- Проведення стоматологічних профілактичних оглядів дітей зі скеруванням до лікаря-стоматолога дитячого для проведення санації;
 - навчання батьків та дітей правилам ефективного гігієнічного догляду за порожниною рота та зубами;
- надання екстреної та невідкладної стоматологічної допомоги.

б) за доступності лікаря-стоматолога дитячого:

- формування на рівні сім'ї мотиваційної прихильності до профілактики стоматологічних хвороб у дітей та збереження їхнього стоматологічного здоров'я.

в) як за наявності, так і за відсутності лікаря-стоматолога дитячого:

- забезпечення безперервного професійного зростання з надання стоматологічної допомоги дитячому населенню з набуттям необхідних компетенцій;

- забезпечення батьків інформацією про можливості та обсяги отримання дітьми безоплатної стоматологічної допомоги в рамках пакету державних медичних гарантій;

- забезпечення деонтологічної та загальної культури медичного обслуговування дітей.

Задачі та функції закладів освіти різних рівнів

а) заклади освіти дошкільного рівня:

- забезпечення умов для здійснення гігієнічного догляду дітьми за зубами та порожниною рота;

- навчання дітей гігієнічному догляду за зубами та порожниною рота;

- комунікативно-мотиваційна робота з батьками із забезпечення гігієнічного догляду за порожниною рота у дітей;

б) загальноосвітня школа:

- забезпечення умов для проведення гігієнічного догляду учнями за зубами та порожниною рота;

- формування у учнів мотиваційного ставлення до профілактики стоматологічних хвороб та збереження особистого стоматологічного здоров'я;

- формування у батьків мотиваційного відповідального ставлення до збереження стоматологічного здоров'я та комплексної профілактики у дітей стоматологічних хвороб.

Задачі та функції системи громадського здоров'я регіону

1. Формування у батьків та дітей мотиваційної прихильності до збереження стоматологічного здоров'я в останніх.
2. Інформування батьків та дітей гірської географічної зони про детермінанти формування у дітей стоматологічного здоров'я.
3. Інформування батьків та дітей про специфічні фактори ризику ураження у дітей, які проживають в гірській географічній зоні слизової порожнини рота та зубів та методи їх профілактики.
4. Інформування батьків та дітей гірської зони проживання про основні правила гігієнічного догляду за порожниною рота та зубами у дітей.
5. Створення та регулярне оновлення інтерактивного сайту «Здорова посмішка дитини».
6. Організація роботи школи здоров'я для батьків зі збереження стоматологічного здоров'я дитячого населення.
7. Організація роботи школи здоров'я для дітей із формування мотивованої прихильності і навчання гігієнічному догляду за порожниною рота та зубами.

Зазначаємо, що створення відповідного сайту та забезпечення роботи школи здоров'я для дітей та їхніх батьків здійснюється спільно системи громадського здоров'я і первинної медичної допомоги, лікарями-стоматологами дитячими та системою освіти.

Висновки.

Обґрунтована та розроблена функціонально-організаційна модель забезпечення дітей, які проживають в гірській географічній зоні, стоматологічною медичною допомогою, яка відповідає міжнародним підходам і включає владні структури всіх рівнів управління та інші сектори: систему охорони здоров'я, освіти, громадського здоров'я, мережу аптек, торговельну мережу є пацієнтоорієнтованою. При цьому для кожного

учасника процесу визначено завдання та функції, з оцінкою ефективності впровадження за визначеними індикаторами. *Стратегічним напрямом моделі* визначено забезпечення високого рівня стоматологічного здоров'я дітей. *Тактичним напрямком моделі* є забезпечення дітей, які проживають в гірській географічній зоні комплексною (профілактичною і лікувальною), доступною та якісною стоматологічною допомогою, а також формування у визначених контингентів населення мотивованого відповідального відношення до збереження стоматологічного здоров'я. На відміну від існуючої ситуації, впровадження запропонованої функціонально-організаційної моделі дає змогу усунути існуючі недоліки при наданні стоматологічної допомоги дитячому населенню гірської географічної зони проживання і дозволяє підвищити її доступність та ефективність.

Список використаних джерел

1. Миронюк, І.С., Слабкий, Г.О., Щербінська, О.С., Білак-Лук'янчук, В.Й. Наслідки війни з російською федерацією для охорони здоров'я України. *Репродуктивне здоров'я жінки*. 2022, (8), С. 26–31
2. Миронюк Іван, Слабкий Геннадій, Білак-Лук'янчук Вікторія *Характеристика впливу війни з рф на громадське здоров'я в Україні* / І. Миронюк, Г. Слабкий, В. Білак-Лук'янчук // Матеріали 77-ої підсумкової наукової конференції професорсько-викладацького складу факультету здоров'я та фізичного виховання ДВНЗ «Ужгородський національний університет». 27-28 лютого 2023 року. — Ужгород, 2023. — С. 7-10.
3. Миронюк, І. С., Слабкий, Г. О., Лопіт, В. В. Вплив війни проти російської агресії на стан громадського здоров'я населення регіону віддаленого від зони активних бойових дій // *Громадське здоров'я в Україні:*

здобутки та виклики сьогодення : колективна монографія / за заг. ред. проф. Ждана В. М. та проф. Голованової І. А. – Полтава, 2023. – С. 44 - 49.

4. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, Розпорядження Кабінету Міністрів України № 333-р (2014).

5. Закон України “Про добровільне об’єднання територіальних громад.” № 157-VII. (2015).

6. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення надання медичної допомоги” № 2347-IX (2022).

7. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад, Постанова Кабінету Міністрів України № 214 (2020).

8. Данко, Д.В. (2019). Геополітичні, демографічні та соціально-економічні характеристики Закарпатської області, як важливі чинники реформи системи охорони здоров’я в регіоні Україна. *Здоров’я нації*, (4), 17-21

9. Рогач, І.М., & Данко, Д.В. (2019). Характеристика територіальної доступності сільському населенню гірської та передгірської зони проживання первинної та долікарської медичної допомоги. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров’я України*, (4), 30-35.

10. Пішковці, А.-М. М. (2022). До питання забезпечення стоматологічного здоров’я дитячого населення гірської географічної зони проживання. *Україна. Здоров’я нації*, 1(1), 84-87. DOI: 10.24144/2077-6594.1.1.2022.254644

11. Слабкий, Г. О., Пішковці, А.-М. М., & Пішковці, В. М. (2022, 06 - 08 липня). *Спроможність існуючої системи охорони здоров’я до надання стоматологічної допомоги дитячому населенню гірської географічної зони*

проживання [теза доповіді конференції]. The 13 th International scientific and practical conference «International scientific innovations in human life» Cognum Publishing House, Manchester, United Kingdom.

12. Рогач, І.М., & Данко, Д.В. (2019)Характеристика населення Закарпатської області. *Економіка і право охорони здоров'я*, 1 (9), 75-78.

13. Миронюк І. С. Результати оцінки масштабів та напрямків трудової міграції в Закарпатті / І. С. Миронюк // *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. – 2011. – №2. – С. 5-9.

14. Пішковці, А.-М. М. (2020). Результати соціологічного опитування батьків щодо збереження стоматологічного здоров'я дітей. *Україна. Здоров'я нації*, 2 (3), 23-28. DOI: 10.24144/2077-6594.3.2.2020.213705

15. Пішковці, А.-М. М. (2021, 22-26 лютого). *Характеристика детермінант формування стоматологічного здоров'я дитячого населення гірської географічної зони Закарпаття* [теза доповіді конференції]. Materials of the 75th final scientific conference for the teaching staff 24 of Uzhhorod National University Medical Faculty № 2, Ужгород, Україна.

16. Клітинська, О. В., Стішковський, А. В., & Гасюк, Н. В. (2019). Оцінка стоматологічного статусу дітей 6–7 років, які постійно проживають в умовах біогеохімічного дефіциту фтору та йоду. *Україна. Здоров'я нації*, (3), 43-50.

17. Постанова КМУ “Деякі питання реалізації програми державних гарантій медичного обслуговування населення у 2022 році.” № 1440. (2022).

18. Слабкий, Г. О., & Пішковці, А.-М. М. (2022, 28 - 30 квітня). *Концептуальні підходи до оптимізації стоматологічної медичної допомоги дитячому населенню гірської географічної зони проживання* [теза доповіді конференції]. The 9 th International scientific and practical conference “Innovations and prospects of world science” Perfect Publishing, Vancouver, Canada.

19. Пішковці А.-М. М. *Характеристика моделі забезпечення дітей, які проживають в гірській географічній зоні, стоматологічною медичною допомогою*: матеріали наук. конф. студентів та аспірантів факультету здоров'я та фізичного виховання Ужгородського національного університету, 18 трав. 2022 р. Ужгород, 2022. С.72–75.

20. Слабкий, Г.О., Рогач, І.М., Пшеничний, А. О., & Пішковці, А.-М., М. (2021). *Забезпечення дітей які проживають в гірській географічній зоні стоматологічною медичною допомогою. Методичні рекомендації*. Ужгород: УжНУ.